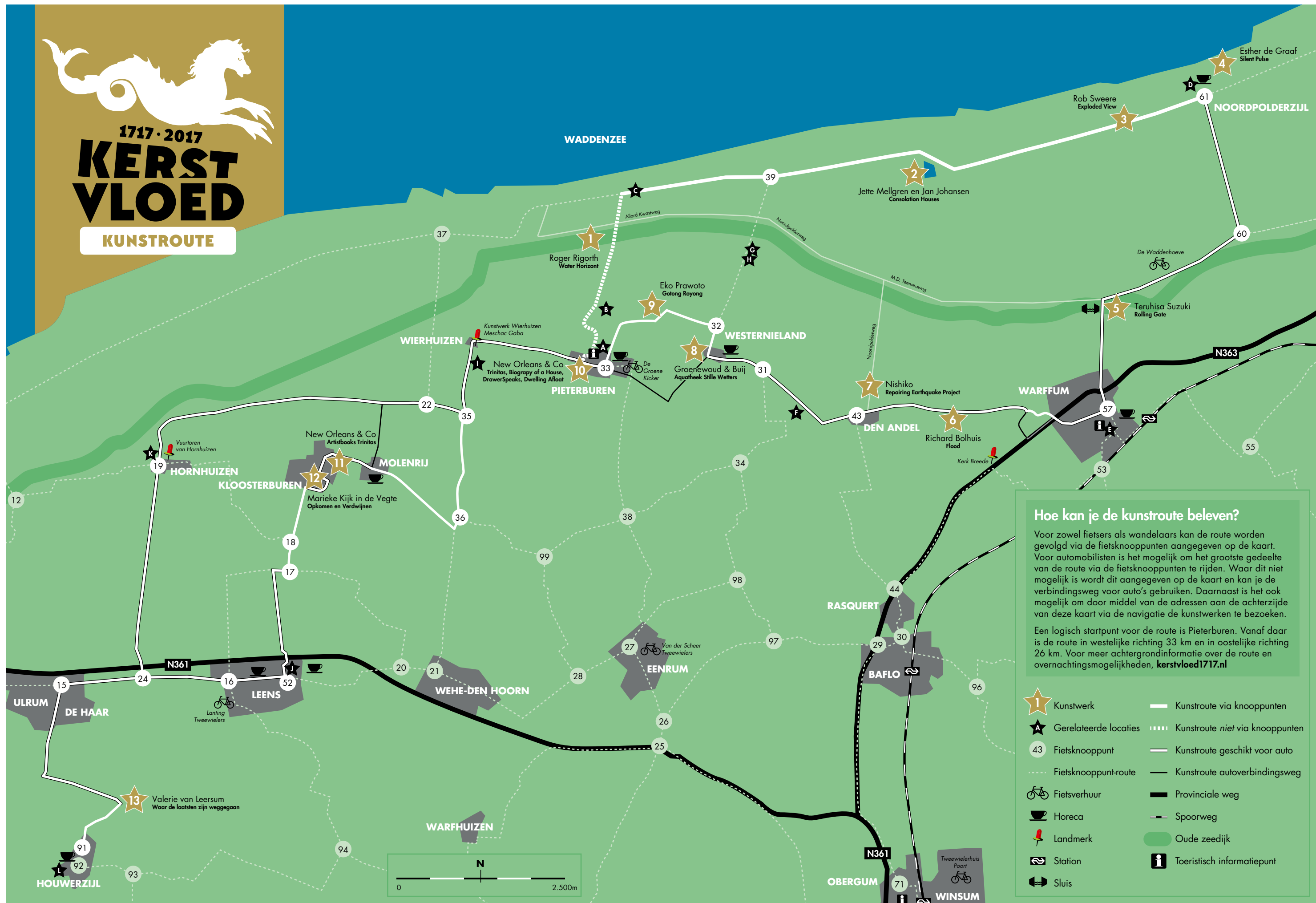

1717 · 2017 KERST VLOED

KUNSTROUTE

Hoe kan je de kunstroute beleven?

Voor zowel fietsers als wandelaars kan de route worden gevolgd via de fietsknooppunten aangegeven op de kaart. Voor automobilisten is het mogelijk om het grootste gedeelte van de route via de fietsknooppunten te rijden. Waar dit niet mogelijk is wordt dit aangegeven op de kaart en kan je de verbindingsweg voor auto's gebruiken. Daarnaast is het ook mogelijk om door middel van de adressen aan de achterzijde van deze kaart via de navigatie de kunstwerken te bezoeken.

Een logisch startpunt voor de route is Pieterburen. Vanaf daar is de route in westelijke richting 33 km en in oostelijke richting 26 km. Voor meer achtergrondinformatie over de route en overnachtingsmogelijkheden, kerstvloed1717.nl

GRONINGEN

KERSTVLOED1717.NL

De Kunstroute Kerstvloed 1717 is een initiatief van Het Groninger Landschap, Domies Toen, Stichting Erfgoedpartners, waterschap Noorderzijlvest, Marketing Groningen en De Verhalen van Groningen. Mede mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van de gemeenten De Marne, Eemsmond en Winsum, Ben Kemkes Cultuurfonds, SNS Fonds Eemsmond, Groningen Seaports, Loket Leefbaarheid en Kansrijk Groningen en Aviko.

Met dank aan Natuurmonumenten, Noord-Gronings Uildagting, Koop Landbouw en Marco Verhuur en alle vrijwilligers.

VAN VLIEDORP
TOT NOORDPOLDERZIJK
1 JULI T/M 1 OKT 2017

1717 · 2017 KERST VLOED

KUNSTROUTE

KERSTVLOED1717.NL

DE VERHALEN
VAN GRONINGEN

www.deverhalenvangroningen.nl

HERZIENE
UITGAVE

BRONNEN: Websites kerk Westerland, Het Groninger Landschap, wongema.nl, Golden Raand (Iente 2017), Grafwerk, De kleine Schakel FLOGRAFIE: Kees Molenaar, Kees van de Veen, Jan Hendrik van der Veen

Kunstroute Kerstvloed 1717

16 Internationale kunstenaars tonen hun werk langs de Noord-Groningse kust, geïnspireerd op de Kerstvloed van 24 december 1717. Dit jaar is het 300 jaar geleden dat het Noordzeekustgebied getroffen werd door deze zware stormvloed, die duizenden mensen het leven kostte. Het was de grootste natuurramp van Nederland in de afgelopen vier eeuwen. Hoe verhouden wij ons nu ten opzichte van water en natuur? Deze vraag doet ook vandaag de dag menig discussie oplaaien. Klimaatverandering, de ontkenning van Trump, het smelten van ijskappen, natuurrampen en het belang van een gezamenlijk klimaatakkoord zijn onderwerpen die dagelijks in het nieuws komen.

Daarmee is het thema actueler dan ooit. De kunstenaars zijn afkomstig uit hedendaagse vloedgebieden als Indonesië (zeebeving, 2004), Japan (tsunami, 2011) en de Verenigde Staten (Katrina flood, 2005). Daarnaast zijn er kunstenaars gevraagd uit andere kustgebieden als Duitsland, Denemarken en Nederland. De kunstroute is gratis te bezoeken van 1 juli tot en met 1 oktober 2017 en loopt van Vliedorp, Pieterburen, Westernieland, Den Andel en Warffum tot Noordpolderzijl.

Het landschap

Het Waddenland bestaat uit vele kolken, dijken en wierden. De overblijfselen en resultaten van een eeuwenlange strijd tegen het water. Onder andere de waterschappen Noorderzijlvest en Hunze en Aa's en Het Groninger Landschap zorgen voor de instandhouding en bescherming van dit oudste cultuurlandschap van Noordwest-Europa. De gevolgen van de Kerstvloed op 24 december 1717 zijn hier nog altijd te zien. Zo ontstonden er diepe poelen zoals het Stuits kolkje door de kracht van het water. En werd door diezelfde kracht Vliedorp van haar wierde geveegd, de verhoging in het landschap waar men zich veilig waande. Dit resulteerde in de aanleg van steeds hoger wordende dijken tot op de dag van vandaag. Welke ons herinneren aan de kracht van de vloed.

Ga voor meer informatie naar Kerstvloed1717.nl

In de bomen aan de Oude Zeedijk/kruising Dijksterpad bij Pieterburen

1 **ROGER RIGORTH** (Duitsland)
WATER HORIZONT

Deze nestachtige structuren van hout en kokostouw zijn uitgevoerd in een traditionele weeftechniek uit de 17^e/18^e eeuw. Ze hangen in de bomen achter de dijk als mogelijke overblijfselen van de Kerstvloed 1717. Ze zijn op de hoogte van het water van de Kerstvloed aangebracht en scheppen daarmee als het ware een denkbeeldige waterhorizon.

Door de aanleg van de huidige zeedijk (waker) verviel de direct waterkerende functie van de oude zeedijk (slaper). Bij helder weer zie je Schiermonnikoog liggen en aan de andere kant Rottumerplaat en Rottumeroog. Let ook op de schotbalkhuisjes langs de zeedijk. Hierin werden schotbalken bewaard waarmee de coupure (dijkdoorgang) gesloten kon worden bij hoog water of een calamiteit.

Klutenplas, Noorderdijk, Den Andel

2 **JETTE MELLGREN EN JAN JOHANSEN** (Denemarken)
CONSOLATION HOUSES

Deze torenachtige objecten staan naast elkaar in het lege, verlaten overgangsgedebied tussen land en zee. Wij kampen al eeuwenlang met de grillen van de natuur, ook in dit gebied. Hoe gaan we om met angst, verlies en dood? En waar zoeken we troost? Consolation Houses staan symbool voor nieuw leven, een plek om te dromen en te hopen op een veilige toekomst voor iedereen.

De Klutenplas is een brakwatergebied met een indrukwekkende vegetatie met onder andere zeeaster, kweldergras, zeealsem en zeekraal. Een uitgelezen omgeving voor de kluit en de bergeend die het gebied in grote getale weten te vinden!

(Ommelander)zeedijk, Noordpolderzijl

3 **ROB SWEERE** (Nederland)
EXPLODED VIEW

Op de dijk ongehinderd over het wad maar ook over het achterland kijken. Iets wat inwoners van dit gebied al eeuwenlang doen om het water, de wind en het tij te kunnen volgen. Exploded View nodigt je uit om eindeloos over beide einders te turen!

De naam van de zeedijk langs de Noord-Groningse kust verwijst naar de Ommelanden, het gebied dat door de dijk wordt beschermd. De ca. 100 km. lange Ommelanderzeedijk loopt van Nieuwe Statenzijl tot aan Lauwersoog en is in de jaren 80 van de vorige eeuw op Deltahoogte gebracht.

Noordpolderzijl, rechts van 't Zielhoes, middenkwelder

4 **ESTHER DE GRAAF** (Nederland)
SILENT PULSE

Loop je om dit object heen, dan ziet het er in combinatie met het landschap telkens weer anders uit. De speling van het zonlicht op het spiegelande oppervlak van het aluminium zorgt ervoor dat het beeld continu verandert. De open structuur beweegt door de wind en oogt kwetsbaar, net als de kleigrond waarop je staat, het overgangsgedebied tussen zee en land.

Ooit voeren vissers en zeehondenjagers met hun boten vanaf Usquert en Warffum de Waddenzee op. Zij zagen wat je nu nog ziet: uitgestrekte kwelders met vele soorten vogels die er broeden en rusten.

Op het land van de familie Bolhuis, Noordpolder 7, Warffum

5 **TERUHISA SUZUKI** (Japan)
ROLLING GATE

Deze grote kegelvormige schelp verwijst naar de stromen van restmaterialen, auto's, boten, bomen en voorwerpen die ontstaan tijdens een tsunami. In plaats van het materiaal als afval te zien, kun je het ook op bijzondere wijze hergebruiken. Lichtinval en omgevingsgeluid (wind, regen en vogels) maken de zintuiglijke ervaring compleet.

Historisch terrein Smeersum, Westervalge 82 Warffum (t.o. Aviko)

6 **RICHARD BOLHUIS** (Nederland)
FLOOD

Mysterie en verwondering zijn belangrijke elementen in de installaties van Bolhuis. Inkt en 96 aardappelkisten zijn de ingrediënten van Flood. Het publiek wordt uitgenodigd om het werk in zich op te nemen en er zijn eigen interpretatie aan te geven.

Eeuwenlang stond hier boerderij Smeersum tot deze in 2013 door een storm werd geveld. In 2014 is het oorspronkelijke karakter van het boerenref hersteld door eigenaar Aviko. De dampalen en het oude bruggetje zijn behouden.

Boerderij Clevering, Noordpolderweg 1, Den Andel

7 **NISHIKO** (Japan)
REPAIRING EARTHQUAKE PROJECT

Na Oerol nu in Den Andel: aangespoelde herinneringen, een verhaal over de natuur, verlies en menselijke veerkracht. Na de tsunami in Japan begon Nishiko met het verzamelen van objecten die vernietigd werden door de vloedgolf. Ze repareerde ze in tijdelijke ateliers, opgesteld voor het publiek. Door het achterhalen en verbeelden van de ramp samen met mensen, verbindt ze hen die het wel en die het niet meemaakten. Voel je vrij: open de kistjes!

Kerk, Schaapweg 2, Westernieland

8 **GROENEWOUD & BUIJ** (Nederland)
AQUATHEEK STILLE WETTERS

Dit ovaalvormige paviljoen van potjes met water is ontwikkeld in het kader van Leeuwarden Culturele Hoofdstad 2018. Oproep: voeg zelf water toe (inleveren bij waterinzamelpunt bij de kerk) uit lokale sloten, grachten, plassen en vijvers, zodat er in de loop van de Kunstroute een heuse waterbibliotheek van Groningen ontstaat!

Ooit stond deze kerk midden in het dorp, totdat de Kerstvloed van 1717 het halve dorp verwoesite en het zee water twee meter hoog stond in de kerk. Het dorp is na de stormvloed meer oostwaarts herbouwd waardoor de kerk nu helemaal aan de westkant staat.

Op 't land van familie Oudman, Oude Dijk 1, Pieterburen

9 **EKO PRAWOTO** (Indonesië)
GOTONG ROYONG

Dit werk staat voor Prawoto symbool voor de manier waarop de mens niet zonder de ander kan, oftewel Gotong Royong, in het Indonesisch. Het refereert aan onze kwetsbaarheid, maar ook aan de kracht die we kunnen hebben als we elkaar helpen. Vechten tegen de aarde en haar natuurkrachten is zinloos, maar door samen te werken kunnen we ons wel aan haar grillen aanpassen.

De Oude Dijk was onderdeel van het allereerste (middeleeuwse) dijkstelsel dat heel Noord-Groningen moest beschermen. De dijk liep langs het gebied Pieterburen, Westernieland, Den Andel, Warffum, Usquert en Uithuizen. De dijk is nauwelijks meer zichtbaar maar veel wegen zijn nog wel over het oude tracé van de dijk aangelegd: Dijkweg, Oude Dijk, Dijksterweg.

Domies Toen & theeschenkerij, Hoofdstraat 76, Pieterburen

10 **NEW ORLEANS & CO** (Verenigde Staten)

Onder de naam New Orleans & Co presenteren Jan Gilbert, Jana Napoli en Rontherin Ratliff zich met divers werk. Ze hebben de gevolgen van de orkaan Katrina (2005) van dichtbij meegemaakt, waarbij New Orleans zwaar werd getroffen. De natuurramp inspireerde het drietal om kunstwerken te maken die een troostende werking hebben. Niet alleen op henzelf, maar ook op het publiek en anderen die getroffen zijn door dergelijk natuurgeweld.

JAN GILBERT

BIOGRAPHY OF A HOUSE (2007)

Dit werk in de theeschenkerij toont gebalsemde familiefoto's uit het ouderlijk huis van Gilbert dat door de Katrina vloed verwoest werd. Toen ze na de ramp terugkeerde bevestigde ze de foto's rondom het huis om te verbeelden dat het dagelijks leven, zoals het was, voorbij is. Hier hangen ze op de hoogte van het water van de Kerstvloed 1717, uit medeleven met de slachtoffers.

TRINITAS (2011)

Trinitas bevindt zich in het tuinpriee en bestaat uit een grote verzameling hersluitbare plastic zakjes (baggies) waarin plaatjes, foto's en teksten van kunstenaars en schrijvers uit New Orleans worden bewaard. Persoonlijke herinneringen aan wat verloren of beschadigd is geraakt tijdens de ramp. De verzameling als geheel vormt een beeld van de impact van de ramp op een gehele gemeenschap.

RONTHERIN RATLIFF

DWELLING AFLOAT

De drie huisjes in de vijver zijn uit gevonden voorwerpen samengesteld. Ze herbergen fragmenten afkomstig van een vloed, zoals huisraad, planken en voorwerpen. Een erbetoon aan hen die gedwongen werden om te gaan met een ramp als deze.

JANA NAPOLI

DRAWERSPEAKS

Napoli bracht deze lades mee die door kinderen over de hele wereld zijn gemaakt. Ze vroeg hen om in de lades te tekenen wat ze zouden meenemen als ze zouden moeten vluchten. Ze nodigt bezoekers aan de kunstroute uit hetzelfde te doen. Napoli gaf met leerlingen van twee Groningse scholen al een vervolg aan dit project. Het resultaat hiervan, evenals een indrukwekkende film van uitvoeringen van DrawerSpeaks wereldwijd, is te zien in Bezoekerscentrum Waddenkust (overzijde Domies Toen).

De tuin bij de Petruskerk was tot 1961 de sier- en nutstuin van de dominee. De pastorie is verdwenen maar het priee uit 1710 waarin dominee zijn preken schreef, is wel bewaard gebleven. In Domies Toen vind je een typisch Groningse Slingertuin met twee gespiegelde vijvers, monumentale bomen en in het voorjaar een rijkdom aan stinsenplanten. In het gebouwte voor Godsdiensonderwijs uit 1888 is een theeschenkerij gevestigd met een zonnig terras achter bij de oude 'dobbe', sinds de 13^e eeuw een drenkplaats voor het vee.

t Olde Heem, Professor Potstraat 1, Kloosterburen

11 **MARIEKE KIJK IN DE VEGTE** (Nederland)
OPKOMEN EN VERDWIJNEN

De fotoserie laat zien hoe twee mannen het Groningse landschap beleven. Een van hen is akkerbouwer Remt Meijer, de tiende generatie van na de Kerstvloed. Op de vruchtbare zee klei verbouwt hij pootaardappels die misschien wel tot de beste ter wereld behoren.

Coöperatie Klooster&Buren is een ontwikkeling waar bewoners zelf verantwoordelijkheid nemen voor hun leefgebied. Met de geschiedenis van de plek als inspiratiebron herontwikkelen de bewoners het oudste kloosterterrein van Groningen, een bijzondere uitdaging, waar voedsel, cultuur, zorg, onderwijs, energie, economie en ethiek centraal staan.

Etalage van Antiquariaat Bij tij en ontij, Hoofdstraat 26, Kloosterburen

12 **NEW ORLEANS & CO: JAN GILBERT** (Verenigde Staten)
ARTISTBOOKS TRINITAS (2011)

Trinitas (2011) zie ook Domies Toen is een groeiend archief sinds de Katrina vloed (2005). De hersluitbare zakjes (baggies) hebben inhoud die naast de reflectie op de Katrina vloed de thematiek aarde, water en lucht behelzen.

Bij tij en ontij vind je meer dan 30.000 titels. Blader op je gemak door de boeken onder het genot van een kopje koffie of thee. Ze zijn bijna altijd open. Kom je van ver? Bel dan even: 0595-481056.

Olle Weem, Vliedorp (bij Vlakke Riet 6, Houwerzijl)

13 **VALERIE VAN LEERSUM** (Nederland)
WAAR DE LAATSTEN ZIJN WEGGEGAAN

Een aanlegsteiger als symbool voor de overgang tussen land en water. Een plek waar je mensen uitzwaait of opwacht, waar je vol verlangen kunt turen naar hetgeen je verwacht of mist. Elementen op de steiger verwijzen onder andere naar de 48 verdrinken inwoners van Vliedorp.

Twaalf kerken en wat bomen is alles wat rest van Vliedorp, ooit een dorpje met een kerk, dertien huizen en een pastorie (weem). De kerk verdween begin 18^e eeuw, gevolgd door de huizen en de weem.

BEZOEK OOK:

- A** Bezoekerscentrum Waddenkust
- B** Stuits kolkje
- C** Wadloper
- D** Monument ter herinnering aan de dijkverhoging
- E** Openluchtmuseum Het Hoogeland
- F** Fragment van De Oude Dijk bij Den Andel
- G** Monument inpoldering
- H** Monument omgekomen inpolderaars
- I** Irréel, een kerkframe op het kerkhof van Wierhuizen
- J** Borg Verhildersum
- K** Wongema: werkplek voor denkers, makers en praters
- L** De Theefabriek